

Nagovor udeležencev sociološkega srečanja 2003¹

Naj začnem z običajno *captatio benevolentia*.

Počaščen sem in vesel, da ste me imenovali za častnega člana. Le eno mi greni veselje: to, da Vas moram nagovoriti na način, v kakršnem sem nerodnejši kakor v nekaterih drugih. Znanstveno predavanje v slovenščini, čeprav ni jezik, v katerem sem večinoma pisal in predaval, bi mi napravilo manj preglavic. Angleški znanstveni jezik se sicer bolj razlikuje od zapletenega nemškega znanstvenega jezika, ampak po dolgih letih najprej študija, potem predavanj in raziskovanj na ameriških in nemških oziroma nemško govorečih, torej tudi švicarskih in avstrijskih, univerzah, sem se navadil, da v angleščini ne uporabljam nemškega sloga in v nemščini ne angleškega. Res pa je, da poskušam nemškega namenoma malce poenostaviti za svojo uporabo in ga tako približati angleškemu. Zdi se mi, da je slovenska znanstvena govorica bližja nemški kakor angleški oziroma ameriški. Ker slovenščine še nisem popolnoma pozabil in sem materinščino že večkrat brez večjih težav uporabljal na znanstvenih srečanjih, bi tudi danes lahko uporabil slovenski znanstveni jezik. Ob priložnostih, kakor je današnja, pa je uporaba jezika v nagovorih bistveno drugačna.

Spodobi se in prav je, da se zahvalim za utemeljitev ob imenovanju za častnega člana. Če bi bilo to vse, bi zdaj lahko vsi odšli na kavo. Običaj zahteva, da se tak nagovor ne konča že po treh, štirih minutah. Ker se rad, če je le mogoče, držim običajev, Vas bom torej zadržal nekaj dlje. Gospod Kramberger mi je pisal, naj nagovor traja približno pol ure. Morda bo moj nekaj krajši, na nekaj minut si ga pa le ne upam skrajšati, čeprav bi Vas prišlo samo deset.

Hvaležen sem kolegoma Krambergerju in Času, da sta mi nakazala, naj spregovorim o svoji življenjski poti sociologa, dosežkih, stranpoteh in vlogi Slovenije na tej poti. Nasvet sem rad sprejel že zaradi tega, ker nisem vedel, kako drugače napolniti predpisani čas. O dosežkih ne bom govoril, povedal bom nekaj o stranpoteh, po ovinkih, kakor je to za stranpoti primerno. Pravzaprav vodi moja življenjska pot, predvsem tista, ki sem jo prehodil kot sociolog, po samih stranpoteh. Največ bom govoril o tem, kaj pri vsem tem predstavlja, navajam, »takšna ali drugačna Slovenija«, že zaradi tega, ker bi si rad o tem osvežil spomin.

Če Vas bo naslednje – kljub prijazni napovedi gospoda Krambergerja – dolgočasilo, pomislite, da je odgovornost porazdeljena. Za izbiro te teme boste morali okregati oba omenjena gospoda. Za svoje življenje sem seveda sam odgovoren, saj mi ni uspelo

1. Letno srečanje članov Slovenskega sociološkega društva, Portorož, 9. oktober 2003.

najti kakšnega drugega hrbta, na katerega bi prevalil odgovornost. Za način pripovedovanja bi rad krivil gospoda Boga, ker me ni obdaroval z veččinami prostega govora in se moram zanašati na manuskript. Kot katoličan si tega ne bi smel privoščiti, kot sociološki agnostik pa sploh ne. Torej sem tudi za to odgovoren, prav tako kakor za najbrž pomanjkljivo slovenščino. Že precej let pogrešam prijateljico, ki bi mi znala večše popravljati besednjak, slovnico in slog.

Naj omenim, da mi povzroča težave še nekaj. O znanstvenih zadevah se pogovarjamo s kolegi, o osebnih s prijatelji. Sociologa poznamo, če ga poznamo, po njegovih delih. Meni predlagana tema – življenjska pot sociologa – je seveda življenjska pot. Po taki poti hodi človek, ki je sin svojega očeta in matere, mož, oče, pa, recimo, še ribič, smučar, nesrečen ljubitelj ajdovih žgancev, ker se mu redkokdaj posrečijo, in še kaj drugega. Zaradi naključja ali zaradi različnih razlogov ta človek ni kmet, pilot, ornitolog, filozof, zavarovalniški uradnik, ampak sociolog. Krajše povedano: na življenjski poti skoraj ni mogoče ločiti osebnih korakov od znanstvenih. Ker pa se osebno meša z znanstvenim, preži nevarnost slabega okusa. Upam, da mi bo uspelo izogniti se ji.

Začel bom z »ovinkom« .

Pred nekaj leti je bil simpozij liechenteinskega Pen Cluba na temo Österreich von Außen. Na srečanju smo sodelovali tudi nekateri starejši člani. Kolegi so menili, da mi – kot ameriškemu državljanu in profesorju na nemški univerzi, ki povrh stanuje in plačuje davke v Švici – ne bo težko spregovoriti o Avstriji od zunaj. To sem sprva mislil tudi sam. Potem sem se začel spominjati družinskih korenin v cesarsko-kraljevi monarhiji. Ded Vodušek, po poklicu advokat, je v prvi svetovni vojni služil kot rezervni oficir v bataljonu mojega starega očeta Luckmanna. Do neke mere je to okolje zaznamovalo tudi notranji svet mojih staršev, stricev, tet, živčih v kraljevini Jugoslaviji in deloma tudi v mali avstrijski republiki. Še po dveh generacijah so omenjene okoliščine pustile sledi tudi v mojih otroških letih. Osnovna šola na Jesenicah, prva tri leta na klasični gimnaziji v Ljubljani. Po italijanski oz. nemški okupaciji še nekaj let gimnazije v Beljaku, Celovcu in na Dunaju, kjer se je začela kratka vojaška služba. Pred emigriranjem v Združene države Amerike še nekaj semestrov študija v drugi avstrijski republiki. Vse to je obarvalo nekaj, kar je bil tudi notranji pogled na staro, potem nemško oz. nacistično in nato novo Avstrijo. Zato sem imenoval svoj liechensteinski prispevek Österreich von Innen und Außen.

Če sem gledal na Avstrijo od zunaj in od znotraj, to še veliko bolj velja za Slovenijo. Moje življenje je slovensko, v kolikor sem Slovenec, od znotraj. Ker sem večji del svojega življenja preživel drugje, lahko zrem na Slovenijo tudi od zunaj. Lahko bi rekel, da je moj notranji pogled od blizu in od daleč in da je zunanji pogled obenem od daleč in od blizu.

Pravlјice sem bral v slovenščini in nemščini, Karla Maya v prevodu in originalu, Sienkiewiczza in Jules Verna samo v slovenščini. Tudi zahtevnejša slovenska književnost je vplivala name. Še danes se spominjam klopi na skali pred Störovo vilo v Bohinju, na kateri je pred skoraj sedemdesetimi leti sedel Voduškov stari oče in deklamiral Krst pri Savici. Spominjam se tete, ki mi je, morda desetletnemu fantu, odvezela Tavčarjevo povest o vitezu Janezu Soncu, ker »še ni bila zame«. Pozneje sem bral pesmi strica

Boža. Druga dva strica, Valens, jurist in etnomuzikolog, in Raša, montanist, sta mi bila v otroških letih nedosegljiv zgled obsežnega znanja, od botanike in ornitologije do zgodovine, svetovne književnosti in glasbe. Po petinšestdesetem letu sem se z družino vračal na počitnice v Ljubljano k materi in očimu, Pekareku-Bradaču, in za več tednov v Ukanc v Bohinju, kamor sta redno prihajala tudi Raša in Valens. V mnogih pogovorih sta mi ta, med seboj bratsko tekmujoča, moderna polihstorja, še vedno ostala nedosegljiva. Še en Voduškov stric, Vital, ki je bil že pred vojno duhovnik v San Franciscu, mi je med dolgimi leti v Ameriki nudil eno izmed redkih možnosti pogovora v slovenščini. Druga priložnost se je ponudila na srečanjih s prijateljem Tušijem Hočevarjem, lekarnarjevim sinom z Vrhniko in profesorjem ekonomije v New Orleansu. Da so bile take priložnosti res redke, govori dejstvo, da sem bil jaz takrat v New Yorku. Pozneje me je Tuši nagovoril, naj pristopim k Society for Slovene Studies. Mimogrede naj omenim sociološko manj pomebno podrobnost: moja pokojna žena, on, ki je umrl v istem letu kot ona, in jaz smo se vzpeli čez Prag na Triglav, on porivajoč, jaz vlečoč. Žena je bila doma iz Rige ob Baltskem morju. V Latviji je najvišja gora visoka okoli sedemdeset metrov.

S slovensko znanostjo nisem imel stika, če izvzamem, da so mladega, ne preveč intelektualno usmerjenega fanta učili profesorji na klasični gimnaziji v Ljubljani, med katerimi je bilo kar nekaj znanstvenikov: Kozak, Pregelj, Piskernik itd. Pozneje sem bral jezikoslovne prispevke strica Boža, etnomuzikološke strica Valensa. Šele v Ameriki sem začel prebirati revije, npr. Jezik in slovstvo, Novi svet, Zvon ... Tako sem imel zunaj vsaj omejen pogled na notranje perspektive slovenske književnosti, filozofije in ideologije. Šele, recimo, v zadnjih petnajstih letih, mi je prišel v roke ta ali oni članek v Novi reviji in socioloških revijah.

S slovenskimi sociologi sem se seznanil po vrnitvi v Evropo. Imam uradno dovoljenje, da omenjam tudi anekdote. Zato smem vplesti v te spomine meni neznanega ljubljanskega frizerja, ki je igral pomembno vlogo, ko sem prvič osebno spoznal nekega Vam znanega slovenskega sociologa. K frizerju se bom še vrnil po daljšem ovinku. Ko sem še poučeval na Graduate Faculty of Political and Social Science v New Yorku, med leti 1960–1965, sem nekaj poletnih semestrov predaval kot profesor Fulbrightovega sklada na univerzi v Freiburgu v Nemčiji. Skoraj na licu mesta sem se šele seznanil z novejšo nemško sociologijo. Takrat sem predvsem bral ameriške, francoske (in nekaj manj) angleške avtorje. V New Yorku sta me k branju Maxa Webra že v prvih semestrih napotila dva učitelja: Alfred Schütz predvsem k Webrovi metodologiji in Carl Mayer predvsem k Webrovi sociologiji religije. Tudi Georg Simmel in Max Scheler mi nista ostala neznan, poweimarske in povojne nemške sociologije pa nisem poznal. Rene König, takrat profesor v Kölnu, je bil urednik (za razvoj nemške povojne sociologije najbrž najpomembnejše) revije *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*. Ker je poznal empirični študiji o nemških cerkvenih ustanovah, ki sem ju napisal kot asistent pri nekem večjem projektu newyorškega Institute of World Affairs, mi je poslal v recenzijo nekaj novejših nemških raziskav s področja sociologije religije. Iz teh recenzij je potem nastala moja prva knjiga, predhodnica angleške knjige *Invisible Religion*.

In sedaj moram spet omeniti ljubljanskega frizerja. Moja mati je bila najbrž kar ponosna, da niso samo njeni bratje pisali knjig, temveč tudi njen sin. Nekega dne, sredi

šestdesetih let, se je pri frizerju pogovarjala z neko gospo. Mož tiste gospe je bil sociolog, mati pa je omenila, da je tudi njen sin sociolog in avtor knjige s področja sociologije religije. Sledilo je poznanstvo z Zdenkom Rotarjem.

Do srečanja z nekim drugim znanstvenikom, sicer ne sociologom, temveč socialnim psihologom, je prišlo po krajšem ovinku, brez frizerja. To pot v primernem akademskem okolju. V Evropo sem se vrnil leta 1965 in prevzel profesorsko mesto na frankfurtski univerzi. Kmalu za tem sem bil povabljen kot edini sociolog na letni sestanek majhne mednarodne skupine socialnih psihologov v Nico. Med udeleženci je bil Mišo Jezernik. Najino prijateljstvo je trajalo do njegove smrti. On mi je rad – ali navdušen ali zgrožen – pripovedoval o tem ali onem slovenskem pisatelju, znanstveniku, politiku. To je bil zame pogled od znotraj ...

Kar sledi, ni več naključje. Takrat sem bil, tako rekoč, namenoma izbran za stike s slovensko sociologijo. Leta 1970 sem se preselil s frankfurtske univerze na univerzo v Konstanzi. Kmalu za tem je tja prišel štipendist sklada Alexandra von Humboldta, ljubljanski sociolog Marko Kerševan, ki se je ukvarjal s sociologijo religije. Najini družini so povezale prijateljske vezi, povabil me je na kakšno predavanje v Ljubljano, kar pogosto sva se srečevala na sestankih organizacije sociologov religije Conference Internationale de Sociologie de Religions. Ob vseh teh priložnostih se nisva pogovarjala izključno o osebnih stvareh.

Nekaj let za Kerševanom je prišel na univerzo v Konstanzi še en slovenski sociolog iz Ljubljane, Frane Adam, tudi štipendist istega sklada. Njega je takrat zanimal predvsem moj učitelj Schütz, morda tudi moje delo s Schützom in Bergerjem. Tudi z njim in njegovo ženo Darko Podmenik me ne veže samo sociologija. Z leti sem spoznal tudi nekatere druge slovenske sociologe in sociologinje. »Nekatere druge« vendarle zveni preveč abstraktno oziroma anonimno. Naj ponazorim z nekaj imeni – po abecednem redu, ne po kronologiji: Čas, Jogan, Klinar, Rizman, Rupel, Rus, Saksida, Toš. Z nekaterimi so bili pogovori kratki, razmeroma formalni, z drugimi daljši. Že leta pred osamosvojitvijo in po njej so mi na različne načine omogočili vpogled v struje in vidike slovenskega sociološkega, znanstvenega in splošno intelektualnega življenja. Mislim, da sta bila Kerševan in Adam najpomembnejši osebi pri povezovanju s slovensko sociologijo. Seveda se nisem pogovarjal samo s sociologi. Srečal sem tudi druge znanstvenike in filozofe, ki so mi odpirali vrata v slovensko intelektualno dogajanje.

Torej če pogledam nazaj, vidim, da so bili moji stiki s slovensko sociologijo deloma naključni, deloma načrtovani. Ne bom Vas užalil, če bom rekel, da sem bil zanje motiviran predvsem s tem, da je bila ta sociologija slovenska. Moje poklicno življenje sociologa je bilo vkoreninjeno drugje: na univerzah v Združenih državah Amerike in Nemčiji. Pisal sem skoraj izključno v angleščini in nemščini, empirična raziskovanja so bila z majhno izjemo opravljena v Nemčiji. Poleg tega sem se za krajši čas ustavil tudi v Skandinaviji, Avstriji, Švici. Več sem predaval na primer v Trondheimu, na Dunaju, v Bernu, celo v Avstraliji kakor v Sloveniji. Tako je pač nanese življenje, naključja, odločitve na tem ali onem križpotju, za ta ali oni ovinek. O tem bi lahko še precej pripovedoval, na primer kako sem se iz filozofije in jezikoslovja napol slučajno obrnil k sociologiji, kako

sem prišel kot študent k Schützu, kako sem spoznal Petra Bergerja, katero naključje me je zaneslo v sociologijo religije itd. Ampak to bi trajalo predolgo.

Raje se približujem koncu. Moje vezi s Slovenijo niso bile in niso predvsem sociološke. V glavnem so družinske, vezi z bratrance in sestričnami iz Voduškovega, Luckmannovega in Rudeževega kroga. Deloma so prijateljske. O ljubezenskih tudi na stara leta ne bom govoril, razen o ljubezni do naših rek in gora. S sociologijo to nima neposredno opraviti. Mislim pa, da je to, da sem zrasel v okolju, o katerem sem Vam na kratko pripovedoval, pa to, da sem šel v Ameriko in tam kot študent delal v različnih poklicih, to, da sem se vrnil v Evropo in, tako rekoč, tudi v Slovenijo – da je ta raznolikost okolij, družbenih slojev, družb in kultur – močno vplivalo na moja antropološko-sociološka zanimanja in nazore, morda celo na teorije.

Pogled od blizu in od daleč, od znotraj in od zunaj se mi zdi bistven za sociologijo. Od daleč vidiš premalo, od blizu vidiš preveč. Od znotraj prihaja izkustvo življenja, družbenega življenja; od zunaj izvira opis različnih izkustev. Sociologi pa poleg tega sistematično zbiramo opise in poskušamo razložiti različne pogoje za te opise. Če ti življenjska pot pripravi oboje, ti to lahko pomaga, da vidiš od daleč in od blizu, od znotraj in od zunaj. Seveda ni nujno, da ti to kaj pomaga. Tudi na taki življenjski poti lahko ostaneš ali samo kratkoviden ali samo dalekoviden. Tudi na življenjskih poteh, ki ne peljejo v svet, je z intelektualno disciplino, z bifokalnimi očali, možen ta sociologom tako nujen dvojni pogled. Sedaj sem že podlegel starostni slabosti in začel pridigati.

Če sem že pri tem, bom na koncu dodal še drobtinico. Po mojem je tudi še druga vrsta različnosti plodna za sociološko življenjsko pot. Kljub vsem birokratskim težnjam zadnjih trideset, štirideset let na skoraj vseh evropskih univerzah trdim, da bi bilo bolje za sociologa in za razvoj sociologije, če bi se s sociologijo končala in ne začela znanstvena pot. Bolje bi bilo začeti z zgodovino, recimo, srednjeveško, antropologijo, etnologijo ali pa biologijo, matematiko, da, celo s filozofijo.

Ampak dosti teh modrosti. *Sapientiae sat!*